

Каракаш І. І.,

Національний університет «Одеська юридична академія, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

Водокористування в агропромисловому комплексі є суттєвим чинником сільськогосподарського виробництва. Обсяги споживання води в аграрному секторі економіки країни у порівнянні з іншими галузями виробництва є найбільшими. Законодавче забезпечення використання водних ресурсів у сільському господарстві регулюється Водним кодексом України у чинній редакції, Законами України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 року з наступними змінами і доповненнями, «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» від 10 січня 2002 року з наступними чисельними змінами і доповненням, спеціальними урядовими постановами та іншими підзаконними нормативно-правовими актами.

Відомо, що за чинним Водним кодексом України водокористування може бути загальним і спеціальним. Використання водних ресурсів громадянами, які проживають у сільській місцевості, переважно здійснюється на праві загального водокористування. Проте користування водними ресурсами для ведення сільськогосподарського виробництва здійснюється на засадах спеціального водокористування. Відповідно до ст. 48 Водного кодексу, спеціальне водокористування – це забір води з водних об'єктів із застосуванням споруд або технічних пристроїв, використання води та скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, включаючи забір води та скидання забруднюючих речовин із зворотними водами із застосуванням каналів. Спеціальне водокористування є строковим, платним і здійснюється на підставі відповідних дозволів. Порядок видачі дозволів на спеціальне використання водних ресурсів встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 10 серпня 1992 року № 459 з чисельними наступними змінами і доповнен-

нями, зокрема змінами і доповненнями, внесеними постановою КМУ від 13 грудня 2017 року № 1091.

Використання водних ресурсів для сільськогосподарського виробництва має свої суттєві особливості. Так, за ст. 65 Водного кодексу, користування водами для потреб сільського господарства здійснюється у порядку як загального, так і спеціального водокористування. Під час зрошення земель сільськогосподарського призначення водокористувачі зобов'язані здійснювати заходи щодо попередження підтоплення, заболочення, засолення та забруднення сільгоспземель. Якість води, що використовується для зрошення земель сільгосппризначення, має відповідати встановленим нормативам. Такі нормативи встановлені Порядком розроблення нормативів гранично допустимого скидання забруднюючих речовин у водні об'єкти, що передбачені у постанові КМУ від 13 грудня 2017 року № 1091. Вказаною постановою встановлений також перелік забруднюючих речовин, скидання яких у водні об'єкти нормується. До них, зокрема відносяться: азот амонійний, органічні речовини за відповідними біохімічними та хімічними показниками, завислі речовини, нафтопродукти, нітрати, нітрити, сульфати, фосфати, хлориди тощо.

Зрошення сільськогосподарських угідь стічними водами може бути дозволено міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення, і центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері ветеринарної медицини.

Під час проведення осушення земель сільськогосподарського призначення мають здійснюватися заходи щодо запобігання деградації та вітрової ерозії цих земель, а також погіршення стану водних об'єктів. Отже, під час проведення таких робіт мають дотримуватися заходи, передбачені не лише Водним кодексом та чинним водним законодавством, а і відповідні вимоги земельного законодавства, зокрема ст. 61 Земельного кодексу щодо обмеження використання земельних ділянок прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо водойм та на островах, ст. 164 щодо захисту

земель від ерозії, селів, підтоплення, заболочування, вторинного засолення, переосушення, ущільнення та від інших несприятливих природних і техногенних процесів впливу водних об'єктів, збереження природних водно-болотних угідь тощо.

Особливі вимоги щодо водокористування у сільському господарстві закріплені в Законі «Про меліорацію земель». Згідно зі ст. 1 вказаного Закону, меліорація земель – це комплекс гідротехнічних, культуртехнічних, хімічних, агротехнічних, агролісотехнічних та інших меліоративних заходів, що здійснюються з метою регулювання водного, теплового, повітряного і поживного режиму ґрунтів, збереження і підвищення їх родючості та формування екологічно збалансованої раціональної структури угідь.

Серед зазначеного комплексу меліоративних заходів провідне місце займають види гідротехнічної діяльності щодо поліпшення земельних ресурсів. Відповідно до ст. 4 Закону «Про меліорацію земель», гідротехнічна меліорація земель передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на забезпечення поліпшення земель з несприятливим водним режимом (перезволожених, переосушених тощо), регулювання водного режиму шляхом створення спеціальних гідротехнічних споруд на схилових та інших землях з метою поліпшення водного і повітряного режиму ґрунтів та захисту їх від шкідливої дії води (затоплення, підтоплення, ерозія тощо).

Під час гідротехнічної меліорації сільськогосподарських земель здійснюються зрошувальні, осушувальні, осушувально-зволожувальні, протиповіневі, протипаводкові, протисельові, протиерозійні та інші меліоративні заходи. Так, на 19 зрошувальних системах Кілійського, Татарбунарського і Арцизького районів Одеської області, об'єднаних в Міжрайонне управління водного господарства Держводагенства України знаходиться 93 439 га зрошуваних земель, з яких 10 868 га з вирощування рису. У віданні МУВГ знаходиться 98 насосних станцій, а міжгосподарської водні мережі складають 251,5 км каналів та 131,69 км трубопроводів.

З метою забезпечення належного еколого-меліоративного стану сільськогосподарських угідь, належної якості зрошувальної води, біологічної потреби агрокультур та запобігання ризику розвитку процесів деградації ґрунтів Кабінет Міністрів України встановлює

нормативи екологічно безпечного зрошення, осушення та управління поливами або водовідведенням. Наведене положення суттєво доповнює Закон «Про меліорацію земель», що передбачено Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» від 10 липня 2018 року.

Особливої актуальності у даний час набули питання щодо виконання вимог Закону «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» у сільській місцевості. За положеннями ст. 1 вказаного Закону, питне водопостачання – це діяльність, пов’язана з виробництвом, транспортуванням та постачанням питної води, її споживачам, охороною джерел та систем питного водопостачання. Централізоване питне водопостачання являє собою господарську діяльність із забезпечення споживачів питною водою за допомогою комплексу об’єктів, споруд, розподільних водопровідних мереж, пов’язаних єдиним технологічним процесом виробництва та транспортування питної води. Основним завданням у даний час є поширення централізованого питного водопостачання сільського населення переважно із підземних водних джерел. Проте в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року, затверджених Законом України від 28 лютого 2019 року зазначається, що у даний час підземні води України в багатьох регіонах за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов’язано з антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод.

З метою охорони водних об’єктів від забруднення, засмічення та вичерпання, запобігання шкідливим діям вод та поліпшення стану водних об’єктів, відповідно до ст. 87 Водного кодексу, навколо водних об’єктів встановлено водоохоронні зони. На території водоохоронних зон забороняється: використання стійких та сильнодіючих пестицидів; влаштування кладовищ, скотомогильників, звалищ, полів фільтрації; скидання неочищених стічних вод з використанням рельєфу місцевості (балок, пониззя, кар’єрів) тощо. У водоохоронних зонах може бути заборонено або обмежено го-

родництво, садівництво, розорювання земель, облаштування пасовищ, влаштування звалищ сміття, зберігання та утилізації відходів тощо. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них встановлюються Кабінетом Міністрів України.

У ст. 36 Закону «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» передбачені певні обмеження господарської та іншої діяльності в зонах санітарної охорони водних об'єктів питного водопостачання. До них відносяться: розміщення кладовищ, скотомогильників, полів асенізації та фільтрації, зрошувальних систем, споруд підземної фільтрації, силосних траншей, тваринницьких і птахівничих підприємств та інших сільськогосподарських об'єктів, що створюють загрозу мікробного забруднення води, а також розміщення полігонів твердих відходів, біологічних та мулових ставків. Незважаючи на це в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року зазначається незадовільний стан причорноморських лиманів, більшість з яких належать до природно-заповідного фонду і є унікальними рекреаційними ресурсами.

Варто звернути увагу і на те, що відповідно до ч. 2 ст. 59 Земельного кодексу, громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватись у власність замкнені природні водойми загальною площею до трьох гектарів. Приватні власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми. Слід також зазначити, що для сільськогосподарського користування водоймами, які перебувають у приватній власності громадян, не передбачено одержання спеціальних дозволів для водокористування, оскільки воно здійснюється у межах права землекористування.